

Vem var Jack Foley?

Bandtrassel, perfekt lövprassel eller halvhögt gräs.

För dem som gillar att sitta kvar i soffan när Hollywoodfilmen är slut och försöka läsa alla credits som rullar fram så har det kanske inte undgått er att det rätt ofta står "Foley artists" en bit ner med några namn på artister man aldrig har hört talas om. PÅ svenska kallas det i allmänhet för Tramp, även om det inte bara är ett regelrätt tramp ljud alltid. Så vad är detta Foley för något? Hur går det till?

Jag ringer upp Klas Dykhof, professor i filmljud på Stockholms Dramatiska Högskola för att prata lite kring filmljud i allmänhet och Foley / Tramp i synnerhet. Klas Dykhof gick filmljudutbildning på DI 1981-84 och har därefter arbetat med inspelning och ljudläggning av lång- och kortfilm, dokumentärfilm och TV-serier. Han är författare till boken *Ljudbild eller Synvilla*, en bok om filmljud och ljuddesign (Liber 2002)

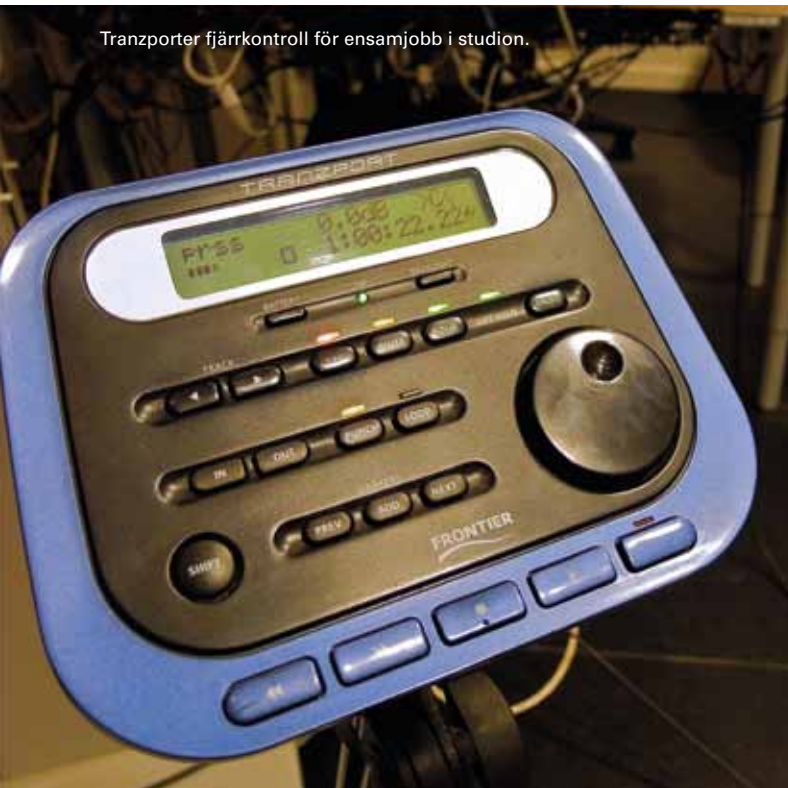
– "Tramp" säger vi på svenska, berättar han, men både fransmännen och tyskarna använder beteckningar som betyder buller. (bruitage / Geräusch). De flesta av oss har väl hört uttrycket "Foley". Men var kommer det ifrån? Jo, det är enkelt, trampets "uppfinnare" var en man vid namn Jack Foley!

Jack Foley föddes 1891 i New York. Redan som ung flyttade Jack till Kalifornien där han fick jobb som stand-in och stuntman. Under första världskriget flyttade han till Bishop, uppe i de kaliforniska bergen och skaffade familj. Här väcks också hans intresse av teater och han börjar skriva artiklar för lokaltidningen. Nu visar Jack plötsligt upp en ny färdighet, han skriver och säljer ett antal stumfilmsmanus som sedermera produceras av Universal Studios. Dessutom arbetar Jack som regissör.

Nästan över en natt introduceras ljudfilmen, och blir en fullständig revolution för branschen. Jack berättade senare om den första tiden. Grabarna på Warner hade just kommit i gång med *The Jazz Singer*, deras första ljudfilm, medan vi på Universal just höll på att avsluta *Showboat*, som ju var en stumfilm. För att *Showboat* skulle locka den ljudsugna publiken fanns bara en sak

LJUDLIGAN OCH STOCKHOLMS DRAMATISKA HÖGSKOLA

Tranzporter fjärrkontroll för ensamjobb i studion.

Lucas med lite nya ljudskapande prylar

att göra. Sätt ljud på filmen! Och det gjorde man. Med hjälp av en fyrtiomannaorkester och ljudeffekter, "on the fly". Succén var given, stumfilm efter stumfilm kom och ville bli ljudsatta och det var Jack man kallade in för att göra jobbet.

Jacks teknik var att spela in alla ljud för en rulle eller akt på en gång. Han gjorde alla fotsteg och rörelser och ljudet från all rekvisita på ett enda spår. Han använde en käpp tillsammans med sina egna steg och kunde på så sätt göra fotstegen för tre-fyra personer samtidigt. Han sa alltid: "Du måste spela scenen, du måste vara skådespelarna och du måste gå in i storyn precis på samma sätt som skådespelarna gjorde under tagningen. Det är det som är hemligheten och det är det som gör skillnaden."

Jack Foley dog 1967 men hans namn lever vidare i praktiskt taget varenda ljudstudio i hela världen.

– Om det är mycket tramp i en film och det är viktigt för handlingen så brukar jag låta någon trampexpert göra det åt mig, säger Klas Dykhof. Jag trampar inte så mycket så att jag kan vara säker på att det blir tillräckligt bra utan att ta orimligt mycket tid. Nu finns det ett antal trampare som inte gör något annat, exempelvis Ulf Olausson på Europa Post, Patrik Strömdahl och några till. Ljudligan har även en trampstudio i Trollhättan.

Några korta exempel från olika produktioner där Foleyljud haft en viktig roll

Ta exempelvis *E.T.* Hans steg måste låta utomjordiska men inte för läskiga. I så fall hade filmen blivit barnförbjuden. Därför kom tramparen

på att de skulle trampa hans steg iförda simfötter och gå på rotfruktsblad. Sedan har vi *Seven* när de två poliserna går in i mördarens lägenhet. Det knarrade trägolvet ger ytterligare laddning åt scenen.

Låt den rätte komma in har otroligt fint tramp. Det är Patrik Strömdahl som ligger bakom det. Där hörs det tydligt hur ett välgjort tramp tillåter mixaren att förändra hela ljudvärlden med hjälp av atmosfärerna. Om stegljuden ligger helt rena så kan man ju lägga vilka ljud som helst bakom. Om man bara har synkstegen så har de antagligen med sig atmosfär och akustik som man inte kan bli av med.

– Jag gjorde en film på 90-talet där trampet var viktigt i en scen som en del av en illustration av höjdskräck. Rollkaraktärerna klättrar på en lyftkran. Jag trampade deras steg på piskställningen på vår gård. Jag var ute efter att få stegen att låta starkt och att hela kranen skulle upplevas som lite instabil. Därmed blev det ännu mer obehagligt för huvudpersonen att klättra omkring där, säger Klas och fortsätter, "Tramp" är en typ av ljudeffekt som ingen normal åskådare tänker på. Man kan manipulera steg och rörelseljud nästan hur mycket som helst för att ge egenskaper åt rollkaraktärer. En knarrande sko, en skramlande nyckelknippa en hasande gångstil, allt tillför någonting till beskrivningen av karaktären.

Hur det går till

Likaså säger ljudet av steg någonting om materialet man går på. Målet trä låter plötsligt som sten eller metall. Man hjälper scenografen på så sätt. Ganska mycket tramp gör man för att fylla i steg som klippts bort av olika skäl. Då handlar det mest om att försöka matcha de ►

Vem var Jack Foley?

synksteg som finns kvar i scenen.

Man spelar oftast in stegen till bild, det vill säga man går i takt med den vars steg man ska göra. Man gör en person i taget, först stegen, sen klädprassel och till sist eventuellt andra "människoljud", hanteringsljud av bestick, koppar, nycklar, vapen och så vidare. Eftersom det är svaga ljud vi pratar om här, klädprassel låter inte så mycket, så måste man vara i en mycket välisolerad studio med kontrollerad akustik, det ska gå att spela in utomhusljud också, och man måste använda mikrofoner med mycket lågt egenbrus och bra mikförstärkare.

– Ljudkvaliteten som sådan är inte så avgörande dock. Jag tycker att Microtech Gefell mikar är oslagbara tack vare sitt låga egenbrus. Bra mikförstärkare med mycket gain finns det en uppsjö av nuförtiden, menar Klas Dykhof. Många spelar in i Pro Tools. Då har man bild och ljud i samma dator och man behåller filmens tidkod. I princip kan man använda vilket modernt ljudprogram som helst, men Pro Tools har blivit standard, även om Nuendo kommer starkt.

– Jag trampade lite till en teveserie som jag gjorde i vintras. Jag behövde steg av soldater i snö. Det enklaste tyckte jag var att gå ut i skogen och trampa i snö i stället för att göra nåt som

nästan låter som snö i studion. Så jag spelade in bilden i min iPad och tittade på den medan jag spelade in stegen på en liten Edirol R-09HR. Det blev hur bra som helst! Jag fick dock synka upp varje tagning manuellt med bilden, när jag kom hem.

Ljudligan

Jag tackar Klas och passar på att besöka en av dem han tipsade om, Ljudligan i Trollhättan. Väl där möts jag av Lucas Nilsson och vi slår oss ned i deras sköna soffor med en rykande kopp kaffe.

– Trampet i en film gör bland annat att man kommer närmare skådespelarna, berättar Lucas. Det blir ofta en större distans till filmen och handlingen om man inte har tramp. Plus att det är i Trampet som man skapar de där små subtila ljuden som gör att man kan rikta uppmärksamheten till specifika delar av det som händer på, och vid sidan av det som syns på duken / skärmen. Trampet är lite av den konstnärliga biten av ljudarbetet, en del bitar kan man hitta i arkiv med mera, men man jobbar med mer känsla när man trampar.

Lokalerna i Trollhättan var klara i januari 2006 så Ljudligan har funnits på plats i sex år nu. Lucas fick anställning 2006 hos Ljudligan. Innan dess så hade han praktik hos dem och jobbade

LJUDLIGAN OCH STOCKHOLMS DRAMATISKA HÖGSKOLA

med ett lånat system i en annan lokal i samma byggnad.

– Det var lite av en slump att jag började med detta. Det var nog aldrig bestämt att jag skulle jobba med Tramp, i alla fall inte från min sida. Jag satt och lade effekter och punkteffekter samt små enklare Tramp-grejer, exempelvis att någon ställer ned en kopp eller stängde en dörr och liknande. Sen blev det jag som skulle köpa in utrustningen till Ljudligans Tramp-studio inför ett projekt som skulle hyra studion. Dock blev det aldrig av att den hyrdes ut, men ungefär vid samma tidpunkt behövdes det kompletteringstrampa till Den enskilde medborgaren av Claes Eriksson. Jag fick göra lite steg och andra smågrejer utan att egentligen ha sysslat med detta innan. Nu när jag lyssnar på det är det kanske inte det bästa jag hört i Tramp-väg men det var tydligen tillräckligt bra för att jag skulle fortsätta få förfrågningar på tramp-jobb! Jag lärde mig allt själv allteftersom tiden rullade på och jag fick tips från andra kollegor som sysslat med Tramp och lärde mig mycket genom dem.

Finns det någon Foleyutbildning?

– Det finns inga rena tramp-skolor i Sverige, det är ett så smalt yrke. Jag känner bara till fem, sex stycken i landet som sysslar med detta på heltid. Det bästa är väl egentligen att utbilda sig till ljudtekniker och / eller ljudläggare så man har det i grunden, menar Lucas. Vi som sysslar med Tramp jobbar lika mycket med Tramp som att redigera trampet, så ljudläggning är som sagt bra att kunna. Man kan även lära sig mycket på egen hand men enklast och snabbast är nog att söka praktik i någon ljudstudio.

Hjälpmedel som används

Till hjälp för Foleyartisterna finns ofta "Tramplådor" i studion fyllda med grus, gräs, betong med mera för att kunna simulera olika underlag. Sen kan hur mycket saker som helst annat krävas ibland, hårda alternativt mjuka skor, flera olika typer av kläder så man kan prassla i olika typer av material. Det handlar nästan om att bygga upp ett helt hem i studion! Porslin, bestick, nycklar, pengar, lite olika väskor och bälten. Du skall helt enkelt kunna skapa allt (ljud) i studion. Till projekten har tramparna ofta en lång lista på ljud och saker man behöver för att kunna skapa dessa så man samlar hela tiden på ►

Lucas bakom favoritmikrofonen.

Färdigställning av ljudet i stora studion.

Vardagsljud skall också skapas! Kaffe kopp med sked.

Några produktioner Lucas / Ljudligan jobbat på:

Hamilton – "I nationens intresse"
Mycket av Lisa Marklunds nya produktioner
Wallander
Irene Huss
Julkalenedern Lasse Majas Detektivbyrå
The Island
Johan Falk
The Killer inside me
Snabba Cash

Vem var Jack Foley?

sig mängder med prylar. Arsenalen ökar hela tiden!

– Potatismjöl som snö är ju en klassiker! Jag har det i en tygpåse så att jag kan gå i "snön", säger Lucas. Vi gjorde hela julkalendern Lasse Majas Detektivbyrå, som spelades in i studio, så jag köpte in massor av potatismjöl för att få fram den önskade effekten. Bandtrassel är kanon för att få fram effekten av löv eller gräs som prasslar. Sen har man massa specialare, jag har en metallklump/låskolv som låter väldigt likt vapen, en fällstol som gnisslar väldigt mycket som jag använder så fort det är en rullstol med till exempel. Man hittar hela tiden nya grejor och favoriter ju mer man håller på! Sen vet ju alla att Cocosnötter blir hästhovar som slår mot marken.

Delar man med sig av sina tricks "Trampare" emellan eller håller man på kunskaperna?

– Det känns mer som om vi är sugna på att dela med oss av våra erfarenheter än tvärt om, jag har besökt andra trampstudios och lärt mig av det, så jag känner det väl inte som om något direkt hemlighetsmakeri oss Trampare emellan!

Vad har varit det svåraste Trampjobbet du haft hittills?

– Jag måste nog säga att det var Hamilton – i nationens intresse. Det var samtidigt ett av de roligaste Trampjobben! Just för att det var så mycket slagsmål och effektsener där man vet att det är mycket eftersynk och det mesta kommer att göras om. Så man får bryta ned scenen i dess minsta beståndsdelar och bygga upp den igen med ljuden. Det blir lätt en "ljudgröt" när allting är klart så det gäller att vara noga och välja när man sitter och mixar alltihopa. Det gäller också att vara väldigt förberedd inför inspelningen av Trampet så man inte står där med för mycket ljud som det skall väljas emellan.

Svåraste och lättast

Lucas förklarar lite om vad som är svårast att åstadkomma.

– Det svåraste att skapa är nog det vanligaste, steg, för att alla vet hur det låter! Det är svårt att få rätt tyngd utan att få det att låta stampigt. Speciellt om det är på ett underlag som inte låter alls, exempelvis en gummimatta. Är man på grus är det och andra sidan superlätt för då låter gruset i sig så mycket.

Vilket är lättast?

– De lättaste ljuden är nog punkteffekterna, eller att bläddra i en bok. Ljudmässigt är böcker och papper ganska enkelt, men kan vara svårare att få det i synk. En kopp som sätts ned eller en telefonlur som läggs på är också enkla punkteffekter och lite enklare att synka.

Att skapa "utomhusljud" inomhus

– Det är inte så svårt. Det är inte ofta man har problem med klang på trampet. Alltså att det låter "inomhus", det brukar aldrig vara ett problem. Speciellt inte i den här studion. Den är byggd för att vara ganska "död" ljudmässigt. Här kan vi ändra akustiken genom att snurra (*se bild*) på stora trummor på väggarna. På så sätt kan vi få en diffuserande eller absorberande vägg. Så när vi skall göra utomhusljud är det bara att snurra på väggarna tills vi uppnår det vi är ute efter! En gång hade jag en tjej som skulle åka skridskor och det kunde jag inte göra i studion utan ringde upp isbanan här i staden om jag kunde komma förbi och spela in lite sådana ljud någon kväll, så det var lite omständigt.

Utrustning

– Vi har egentligen inte så mycket mikrofoner eller annan teknik. Det hade varit kul, men ofta finns inte tiden till att experimentera med mickar och liknande. Den tiden lägger jag hellre på att leta rekvisita och hur man får fram olika ljud. Vi kör med Pro Tools LE och M-Box och den mikrofonen vi kör uteslutande mest med är Röde NT2-A, en stormembransmikrofon och det som är väldigt

Bil kör på grus.

Framför väggen som kan ändras, och vad kan man inte skapa med en skön plåtbit!

LJUDLIGAN OCH STOCKHOLMS DRAMATISKA HÖGSKOLA

bra med den är just att egenbruset är väldigt lågt. Samtidigt känns det ganska tryggt att inte ha en alltför dyr mikrofon i trampstudion. Det är verkligen ingen bra miljö för mikar då det lätt blir väldigt dammigt, vår mik har åkt i golvet ett flertal gånger redan. Då känns det bättre att man har en mik för 3 500 kronor istället för 25 000!

– Jag har även provat med en Sennheiser MK 50 som är väldigt populär, den har lite mindre "topp" och det var det vi ville åt. För steg låter den aningen bättre men på prassel är den inte lika bra, så båda har för och nackdelar. Sennheiser MK 50 har också ett mycket lågt egenbrus och jämför man den med Röde så hör man direkt skillnad. Man krämar ju på så mycket med pre-amp:en, man kör nästan på max för det är så låga ljud man spelar in så det är jätte skönt att ha en mik med så lite egenbrus som möjligt. Jag har sysslat med musikinspelning och så innan och då är egenbruset sällan något problem utan mer en siffra på ett papper men i just Trampet märker man det supertydligt. Mik-pre-ampen vi kör med är en Apogee Mini-Me.

– Vi använder också en Tranzport av Frontier design group som är en trådlös fjärr som funkar till många olika DAWs, bland annat Pro Tools. Den använder vi när en person är själv i trampstudion. I

nio fall av tio är man två som jobbar i trampet, en som trampar och en som spelar in.

Så mycket av det ljud man hör i filmer är inte direktupptaget på plats utan framställt i en Foley- eller Tramp-studio någonstans. Det är ytterligare en av de roller som är oerhört viktiga för att filmen skall kännas realistisk men som få känner till. Jag tackar för informationen och lämnar Lucas som genast kränger på sig en skinnjacka och gör sig redo för ett nytt pass i Trampplådan. ■

Lite teknik hos Ljudligan

Mik-pre-amp Apogee Mini-Me

Tranzport fjärrkontroll enhet från Frontier design group

Pro Tools LE

Röde NT2-A mikrofon

Sennheiser MK 50 mikrofon

Projektion med 18K på alla håll.

Nu har vi Barco HDX W18 att hyra ut.

